

Мартякова О.В.,

д.е.н. професор,

завідувач кафедри Управління виробництвом

Мудра О.В.,

аспірант кафедри Управління виробництвом

Донецький національний технічний університет

ВЗАЄМОДІЯ РИНКІВ ПРАЦІ ТА ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Важливою передумовою соціально-економічного прогресу країни у третьому тисячолітті виступає необхідність забезпечення розвитку тих сфер економіки, які безпосередньо пов'язані із створенням, поширенням і використанням знань. Головною характеристикою економіки знань є вміння використовувати знання, які є ключовим елементом в механізмі створення багатства країни. Здатність суспільства створювати, адаптувати і комерціалізувати знання має вирішальне значення для забезпечення сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни. Провідне місце в цьому процесі займає ринок освітніх послуг, як об'єктивна єдність закономірно пов'язаних взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу та ринку праці з приводу виробництва та реалізації інтелектуальних послуг, що забезпечує ефективність впровадження інновацій в усі сфери суспільного розвитку, визначає рівень конкурентоспроможності економіки країни.

Розвиток суспільства, заснованого на знаннях, можливий тільки за умови інноваційного шляху побудови економіки та розвитку високотехнологічного виробництва. У цих умовах особливо зростає роль людських ресурсів, тому для здійснення ефективного керівництва інноваційними процесами, розробки та впровадження інноваційних проектів необхідні висококваліфіковані фахівці.

Підготовка висококваліфікованих фахівців конкурентоспроможних на національному, європейському та світовому ринках праці потребує модернізації як самої вищої освіти, так і її відносини з ринком праці. У зв'язку з цим

особливої уваги потребують питання налагодження взаємодії ринків освітніх послуг та праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз українських публікацій, присвячених проблемам розвитку систем освіти, дозволяє відзначити, що даній тематиці присвячено безліч глибоких економічних досліджень. Найбільш значні дослідження з означеної тематики належать таким економістам як О. Грішнова, Л. Колешня, У. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанова [9], Н. Лук'янченко, В. Савченко, Г. Черніченко, Л. Шаульська. При цьому основний акцент досліджень приділяється розгляду реформування освіти для гармонізації відносин між ринками освіти і праці на загальнонаціональному, регіональному та місцевих рівнях.

Проблематика щодо основних об'єктивних тенденцій та прикладної стратегії розвитку ринку праці в останні роки активно розробляється вченими, такими як В. Близнюк, Д. Богія, В. Будкін, В. Вергун, А. Кінах, А. Колот, Л. Лісогор, Д. Лук'яненко, О. Мартякова [8], О. Новікова, В. Новицький та ін..

Проблемам державного регулювання ринку праці присвячені роботи вчених: В. Бакуменко, В. Дорофієнко, В. Ільяшенко, Л. Костровець, А. Мерзляк, П. Надолишній, О. Черниш та інших.

Актуальні наукові дослідження щодо сфери підготовки кадрів та взаємодії ринків освітніх послуг та праці проведено у працях таких вітчизняних учених: Н.Анішина, Д. Богія, В. Васильченко, О. Грішнова, Л. Колешня, А. Колот, Е. Лібанова[9], А. Маршалл, О. Мартякова[8], В. Петюх, Н. Черниш, Г. Ярошенко та ін.

Постановка завдання. Визначити особливості функціонування ринків праці і освітніх послуг, проаналізувати тенденції їх взаємодії та сформулювати перспективи подальшого розвитку .

Виклад основного матеріалу. Функціонування ринку освітніх послуг забезпечує як культурно-інтелектуальні, так і інноваційні потреби суспільства. Ринок освітніх послуг взаємодіє з ринком праці, як органічною складовою будь-якої ринкової економіки, що виконує функції механізму розподілу і перерозподілу суспільної праці за сферами і галузями господарства, видами та

формами зайнятості відповідно до структури суспільних потреб і форм власності.

Тісна взаємодія ринку праці та ринку освітніх послуг в умовах трансформації ринкової економіки є важливим напрямом змін і тенденцій освітнього простору, розширення доступу до навчання і вибору професії, формування людського капіталу як основи ефективного економічного і соціального розвитку країни [1].

На сьогодні в Україні налічується 345 університетів, інститутів, академій на 45,5 мільйонів населення [2,3]. В той же час, ціла низка розвинутих країн Європи мають зовсім інше співвідношення в освітній підготовці вищої школи та використання трудового потенціалу (Табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення кількості населення та вузів в країнах світу

№ п/п	Країна	Кількість ВНЗ	Чисельність населення (млн. чол.)
1.	Англія	96	62,87
2.	Франція	78	65,0
3.	Італія	65	61,1
4.	Іспанія	47	46,8
5.	Польща	11	38,27
6.	Україна	345	45,5

Джерело [1]

Наведене в таблиці 1 співвідношення змушує замислитись не стільки про кількість закладів, скільки можливість їх ефективного функціонування, відповідно до потреб вітчизняного ринку праці та сучасних тенденцій підготовки спеціалістів за європейськими та міжнародними стандартами. Якщо держава допускає існування такої кількості вищих навчальних закладів, то вона зобов'язана створювати сприятливі умови для їх ефективного функціонування. Цілком очевидно, що ця проблема потребує переосмислення та науково-обґрунтованих підходів щодо їх вирішення протягом найближчої перспективи [1].

Перехідний період до ринкової економіки виявив дуже велику проблему для ринку праці - це невідповідність параметрів функціонування ринку освітніх

послуг потребам ринку праці, що породжує безробіття, в тому числі серед випускників різних навчальних закладів [1].

Очевидно, чим менш стійкі зв'язки між ринками, чим менше враховуються умови їх спільного функціонування, тим більше і критичніше невідповідність попиту та пропозиції трудових ресурсів на ринку праці, тим слабше можливість інноваційного розвитку економіки.

У період ринкових трансформацій різні об'єктивні і суб'єктивні умови визначають виникнення диспропорцій між попитом і пропозицією на ринку праці, а саме [4]:

1) галузеві диспропорції (складаються під впливом різних темпів розвитку галузей економіки, промисловості, сфери послуг);

2) територіальні диспропорції (виникають під впливом нерівномірного розміщення та розподілу сировинних і виробничих ресурсів, територіальних відмінностей у розвитку економічного і трудового потенціалу);

3) соціально-демографічні диспропорції (формується під впливом різної конкурентоспроможності окремих груп населення на ринку праці);

4) професійно-кваліфікаційні диспропорції (є наслідком інтегрального впливу галузевих, територіальних та соціально-демографічних диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці і обумовлені недостатнім впливом держави на процеси відтворення і використання робочої сили).

В результаті перерахованих диспропорцій складається критична ситуація коли, з одного боку, неможливо задовольнити потреби суспільства, галузі, організацій, підприємств у працівниках певних професій і спеціальностей, що, в свою чергу, призводить до зниження обсягів та якості товарів і послуг, зниження конкурентоспроможності підприємств і країни в цілому, з іншого боку, з'являються стійкі групи населення, які відчувають труднощі у працевлаштуванні, не беруть участь в суспільному виробництві і потребують соціальної допомоги з боку держави.

Дану ситуацію підтверджують і статистичні дані попиту та пропозиції на ринку праці (таблиця 2).

Таблиця 2

**Співвідношення попиту та пропозиції спеціалістів на ринку праці
України**

Рік	Випущено фахівців, тис. осіб.		Потреба підприємств у фахівцях, тис. осіб.	Кількість фахівців на обліку в ДСЗ, тис. осіб.	Навантаження незайнятих трудовою діяльністю фахівців на вільні робочі місця, осіб.
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації			
2007	134,3	468,4	15,6	55,3	4
2008	118,1	505,2	12,1	72,0	6
2009	114,8	527,3	9,1	51,7	6
2010	111,0	543,7	7,4	53,0	7
2011	96,7	529,8	7,0	47,4	7

Джерело [5]

Прикладом регіональних диспропорцій є стан ринку праці Донецької області. За даними державного управління статистики в Донецькій області пропозиція робочої сили станом на 2011 рік перевищила існуючий показник попиту на 91,1%. (рис. 1)

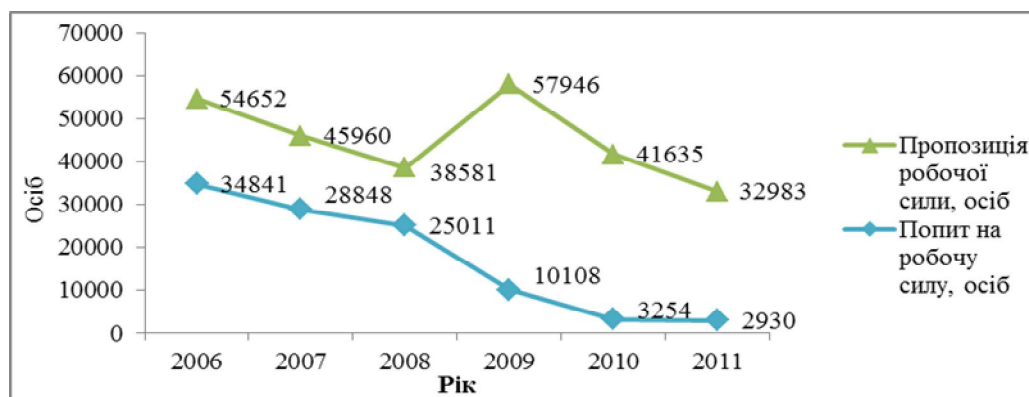

Рис. 1 Попит та пропозиція робочої сили в Донецькій області (2006-2011рр.)

Джерело[6]

Розвиток сучасних технологій, необхідність систематичного оновлення виробництва та підвищення вимог до якості робочої сили потребують постійного вдосконалення знань та умінь працівників з метою забезпечення їхньої продуктивної праці, професійної мобільності та конкурентоспроможності. Усе це визначає нові вектори розвитку ринку освітніх послуг.

Разом із тим обсяги та якість цього навчання залишаються незначними. Наприклад, обсяги підготовки кадрів Донецької області за період 2008-2010 роки скоротились на 14,28% за кількістю навчених новим професіям та на 9,2% за кількістю осіб, які підвищили кваліфікацію (рис 2.) [6].

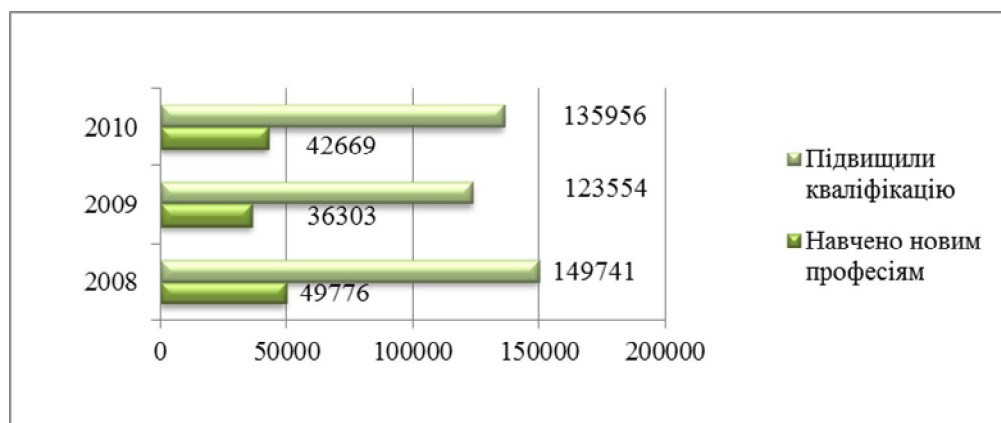

Рис. 2 Обсяги підготовки кадрів Донецької області за 2008-2010 рр.
Джерело[6]

У 2010 р. кількість працівників, які проходили професійне навчання та підвищення кваліфікації, становила 178,7 тис. осіб, або 15,1% від облікової кількості штатних працівників, по Україні – 1160,4 тис. осіб та 10,6% відповідно.

Із усієї кількості працівників, які проходили навчання протягом 2010р., професійну підготовку та перепідготовку отримали 42,7 тис. осіб, або 3,6% облікової кількості штатних працівників. Цей показник був найвищим серед регіонів і значно перевищував частку навчених новим професіям працівників у середньому по Україні (2%). За місцем навчання 83,4% пройшли підготовку на

виробництві та 16,6% - у навчальних закладах. За видами підготовки: 31,4 % отримали первинну підготовку, 68,6% - пройшли курс перепідготовки[6].

Як і в попередні роки, у 2010р. підприємства області надають перевагу перепідготовці кадрів. Так, кількість працівників, які здобули другу або всі наступні професії за рахунок коштів підприємств становила 29,3 тис. осіб, що в 2,2 рази перевищує кількість навчених першої професії. Питома вага працівників Донецької області, які у 2010р. отримали первинну професійну підготовку, становила 31,4% (до загальної кількості навчених новим професіям), частка працівників, які пройшли перепідготовку становила 68,6%. По Україні ці показники становили 33,2% та 66,8% відповідно[6].

У 2010р. середня періодичність здійснення професійного навчання працівників області становила 9 років (по Україні – 12 років), при нормативно встановленій періодичності 1 раз на 5 років. Все це говорить про неефективність функціонування вітчизняної системи освіти і її віддаленість від потреб ринку праці [6].

Одним з найважливіших пріоритетів національних інтересів держави є розвиток інтелектуального потенціалу українського народу та запобігання відпливу учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили з України. Саме цей фактор найбільш виразно впливає на ефективне регулювання та перебіг процесів, що нині відбуваються у галузі науки та освіти. Зволікання з їх вирішенням ведуть до зниження якості підготовки студентів, ослаблення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринку праці [1].

Особливості функціонування ринків праці та освітніх послуг в сучасних умовах та проблеми їх взаємовідносин відображені на рис. 3.

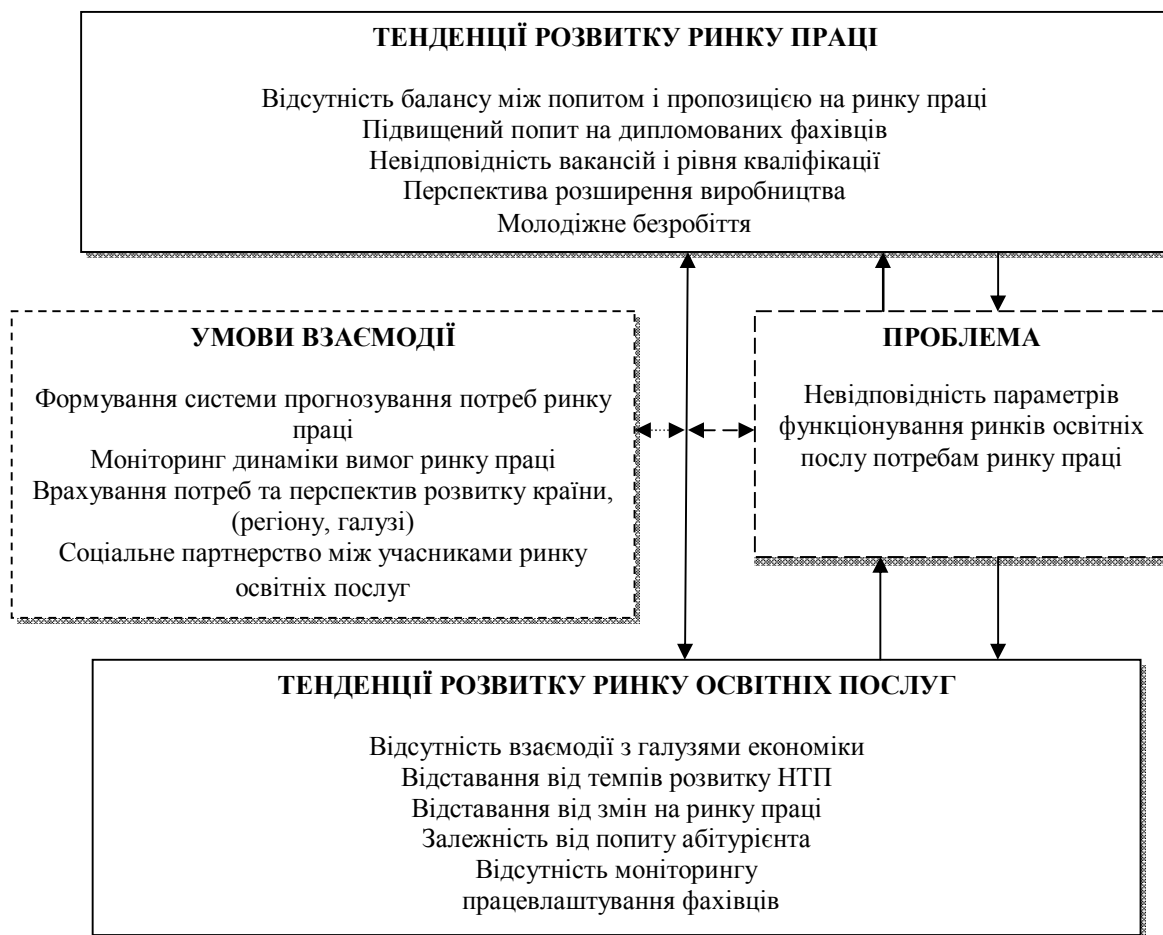

Рис. 3. Особливості взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Функціонування ринків освітніх послуг та праці має наступні протиріччя:

1. Суперечності між потребами особи, суспільства і попитом на ринку праці, особливо на фахівців з наукомістких і високотехнологічних спеціальностей, а також між рівнями професійної освіти.

2. Швидке зростання загального обсягу наукової інформації веде до збільшення термінів навчання, а спеціалізація навчальних закладів як спосіб скорочення цих термінів - до втрати цілісності науково-об'єктивної картини світу, освоюваної суб'єктами.

3. Репродукуючи минулий досвід форми навчання не здатні забезпечити масову підготовку креативно мислячих фахівців.

4. Протиріччя між вимогою роботодавців до наявності досвіду роботи і відсутністю такого в силу об'єктивних причин у молодих фахівців, затребуваністю загально професійних навичок і вмінь, навичок ділового спілкування, вміння працювати в команді, дисциплінованості, відповідальності та недостатньою увагою до формування даних навичок у майбутніх фахівців.

5. Протиріччя між готовністю роботодавців сприяти у профорієнтаційній роботі та соціально-психологічної підтримки молодим фахівцям і недостатньою розробленістю механізму співпраці в даному напрямку з боку навчальних закладів.

6. Протиріччя між кількістю бажаючих отримати освіту затребуваного рівня та якістю і кількістю навчальних закладів, здатних задовольнити ці потреби.

Отже, вітчизняний ринок освітніх послуг не може повністю задовольнити попит у кваліфікованих кадрах та оперативно реагувати на зміни, що відбуваються на ринку праці. Існуючий механізм взаємодії ринків освітніх послуг та праці є неефективним. Проблема невідповідності попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці особливо ускладнюється регіональними диспропорціями. Ситуація, що склалася на ринках освітніх послуг і праці, потребує вжиття невідкладних заходів щодо гармонізації їх відносин .

Висновки з проведеного дослідження. Викладені в статті проблеми свідчать про те, що існуючий механізм взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці ще не досить ефективний. Тому для виходу із ситуації, що склалася, необхідно, насамперед:

розробити концепцію взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг й об'єднати зусилля Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства економіки, Міністерства праці та соціальної політики, галузевих міністерств, роботодавців і навчальних закладів на принципах розробки політики пріоритетів надання роботодавцям можливості ефективніше виконувати свою роль у системі економічних відносин;

удосконалити систему моніторингу та прогнозування потреб ринку праці та створити мережу самостійних структурних підрозділів, які виступатимуть

посередниками між системою освіти й роботодавцями та забезпечуватимуть взаємодію ринку праці та ринку освітніх послуг шляхом вивчення їх стану, розроблятимуть короткострокові та довгострокові прогнози щодо можливостей працевлаштування випускників навчальних закладів (навчальні заклади, рекрутингові та інформаційні агенства, підприємства та служба зайнятості);

забезпечити участь роботодавців та інших партнерів у вирішенні проблем професійної освіти, в тому числі, розробленні освітніх стандартів, узгоджених з сучасними кваліфікаційними потребами;

запровадити механізм визначення рейтингу навчальних закладів та тендерів на розміщення держзамовлення на підготовку кадрів з урахуванням ефективності працевлаштування випускників як кінцевого результату співпраці з роботодавцями. Оцінка навчальних закладів може здійснюватися за такими критеріями, як: затребуваність професійних освітніх послуг на ринках праці та освітніх послуг; якість професійної підготовки кадрів в навчальному закладі; розвиток відносин соціального партнерства навчального закладу з роботодавцями у сфері підготовки (перепідготовки) кваліфікованих кадрів; профорієнтаційна робота, проведена освітньою установою з молоддю, що навчається; навчально-матеріальна база і кадровий потенціал навчального закладу.

запроваджувати закордонний досвід, а саме введення методу підсумкового фінансування навчальних закладів (як за обсягами прийому учнів чи студентів, так і за обсягами працевлаштування за отриманою кваліфікацією та адаптації випускників на виробництві), використання практики ендаументу, впровадження маркетингових служб, що вивчають потреби ринку праці, як невід'ємної складової навчального закладу;

Особливої актуальності набувають питання подолання регіональних диспропорцій, зокрема в Донецькій області. В даному випадку вирішальне значення має характер взаємодії вищого навчального закладу та економіки регіону, а також якісні характеристики розвитку економіки та відповідні їм особливості функціонування вищих навчальних закладів. Оскільки якісні характеристики в основному змінюються в довгостроковій перспективі, мова

скоріше повинна йти про взаємопов'язаний розвиток виробничо-галузевої структури регіону та ринку праці.

При аналізі взаємодії потенціалу виробничо-галузевої структури регіонального ринку праці та ринку освітніх послуг на перше місце висуваються такі показники, як кількість інформаційних каналів зв'язку економіки регіону та навчальних закладів, частота інформаційної взаємодії між ними, економічна і соціальна «ціна» цієї інформації.

Основними формами взаємодії ринку освітніх послуг та праці як умови економічного і соціального розвитку регіону можна назвати:

включення навчальних закладів в процес прийняття і реалізації інвестиційних рішень в регіоні;

визначення меж фактичного і ефективного освітнього «ареалу» навчального закладу в освітньому просторі;

активне включення навчальних закладів в інститути державного та громадського управління регіону;

встановлення «мостів» з малими і середніми підприємствами, які є основою розвитку більшості територій;

підвищення ролі навчальних закладів в забезпеченні безперервної професійної освіти фахівців у рамках регіону;

формування спеціальних інноваційних програм.

Кожна з розглянутих форм активної взаємодії ринку освітніх послуг з економічним і соціальним розвитком регіону, безсумнівно, ефективна сама по собі, але мультиплікаційний ефект досягається при системному підході до комплексного взаємодії потенційних і реально наведених в дію освітніх можливостей навчальних закладів. Слід зазначити, що така взаємодія має і зворотний ефект: робить активний вплив на розвиток освітнього потенціалу навчальних закладів.

Бібліографічний список

1. Гнибіденко І.Ф. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення: Збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-

- практичної конференції / Упорядники: Міропольська М.А., Капченко Л.М., Алексєєва А.В., Савченко Н.В. – К.: ПІК ДСЗУ, 2008. – 456 с.
2. В Украине в 2011-2012 учебном году количество ВУЗ III-IV уровней аккредитации уменьшилось на 4 учреждения - до 345 [Електронний ресурс].- Режим доступу.- [<http://www.rbc.ua/rus/newsline/show/v-ukraine-v-2011-2012-uchebnom-godu-kolichestvo-vuz-iii-iv-urovney-23042012154400>],
 3. Население Украины. Википедия. [Електронний ресурс].-Режим доступу.- [http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B]
 4. Андриунін А. В. Взаимодействие региональных рынков труда : опыт анализа и прогнозирования перемещений населения и рабочей силы [Електронний ресурс]/ Андриунін А. В., Коровкін А. Г., Парбузін К. В. // Проблемы прогнозирования. 2001.- № 2. - Режим доступу.- [URL: <http://www.ekfor.ru/pat.php?; D = 2001/2/06>]
 5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України .-[Електронний ресурс]. – Режим доступу.- [www.ukrstat.gov.ua.]
 6. Статистичний збірник «Праця Донецької області за 2010 рік». Державний комітет статистики України Головне управління статистики у Донецькій області. – [Електронний ресурс].- Режим доступу.-[www.donetskstat.gov.ua]
 7. Мокроносів А. Г. Прогнозирование потребности региональной экономики в подготовке квалифицированных кадров [Текст]: моногр. / Мокроносів А. Г. [и др.]. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2010. 111 с.
 8. Мартякова Е. В. Инновационные технологии в системе гармонизации рынков труда и образования /Мартякова Е. В. // Маркетинг і менеджмент інновацій.- 2010.- № 2.- С.160 -169.
 9. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. М. Лібанова. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 224 с.
 10. Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс].- The Global Competitiveness Report 2011-2012 - Режим доступу.- <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>

Анотація

Проаналізовано особливості функціонування ринків праці і освітніх послуг в Україні та Донецькій області. Розглянуті питання подолання регіональних диспропорцій. Запропоновано заходи гармонізації взаємодії ринків освітніх послуг та праці. Визначено основні форми взаємодії ринку освітніх послуг та праці як умови економічного і соціального розвитку країни.

Ключові слова: освіта, ринок праці, ринок освітніх послуг, попит, пропозиція, взаємодія

Анотация

Проанализированы особенности функционирования рынков труда и образовательных услуг в Украине и Донецкой области. Рассмотрены вопросы преодоления региональных диспропорций. Предложены мероприятия гармонизации взаимодействия рынков образовательных услуг и труда. Определены основные формы взаимодействия рынка образовательных услуг и труда как условия экономического и социального развития страны.

Ключевые слова: образование, рынок труда, рынок образовательных услуг, спрос, предложение, взаимодействие

Annotation

The features of labor markets and educational services functioning in Ukraine, Donetsk region have been analysed. The questions of overcoming regional disproportions have been considered. The measures harmonizing the interaction of markets for educational services and labor have been proposed. The basic forms of interaction the market of educational services and the economic and social development have been defined.

Key words: education, labor market, education market, demand, supply, interaction